

ALEX. LEPĂDATU

PETRU MAIOR

ÎN

CADRUL VIETII NAȚIONALE ȘI CULTURALE A EPOCEI SALE

BCU Cluj / Centrala de Documentare Cluj

Extras din volumul „Lui N. Iorga, — Omagiu“, 1921

BCU Cluj-Napoca

RBCFG 2009 04391

„Ramuri“ s. a.
— Craiova —

PETRU MAIOR

în

CADRUL VIETŢII NAŢIONALE ŞI CULTURALE A EPOCEI SALE ¹⁾.

Eri s'au împlinit o sută de ani tocmai de la moartea, în suburbiul sârbesc din Buda (Râczvaros) a unuia din cei mai străluciţi reprezentanţi ai istoriografiei noastre naţionale şi, în acelaşi timp, a celui mai însemnat membru al triadei marilor scriitori întemeietori ai şcoalei istorice şi filologice române transilvane, de erudiţie şi critică, dela sfârşitul sec. XVIII şi începutul celui al XIX-lea, — a lui Petru Maior.

Institutul de istorie naţională, fondat pe lângă Universitatea noastră, din larga munificenţă şi din înalta preocupare patriotică a M. S. Regelui, având în programul său, între altele, şi comemorarea datelor mari ale trecutului nostru, n'a putut lăsa să treacă acest centenar, fără să aducă, din acest prilej, partea sa de prinos la recunoştinţa şi admiraţia pe care poporul românesc le datoreşte memoriei şi operei nemuritorului autor al „Istoriei pentru începutul Românilor în Dacia.“

Şi a crezut că n'ar putea face mai bine aceasta — pentru lumea universitară în mijlocul căreia ne aflăm — de cât relevând, în lumina lor de acum o sută de ani şi de astăzi, însemnătatea şi valoarea operei, istorice şi filologice, a lui Petru Maior, prin scurte cuvântări ocazionale, între care cea a vorbitorului ce binevoii a ascultă are de scop să evidenţieze rolul pe care marele nostru scriitor l-a avut în cadrul vieţii naţionale şi culturale a epocii sale.

¹⁾ Cuvânt comemorativ rostit la 15 Februarie a. c., în aula Universităţii din Cluj, cu prilejul centenarului morţii lui Petru Maior.

Pentru aceasta e necesar însă, să înfățișem mai întâiu, în câteva cuvinte, starea de conștiință moral-națională la care ajunsese poporul românesc de dincoace de Carpați în vremea activității istorice și literare a lui Petru Maior.

Marile evenimente, religioase, politice și revoluționare, petrecute în viața acestui popor în sec. XVIII, nu aduseră, precum se nădăjduise, nici o schimbare esențială a situațiunii sale — economice, sociale și politice. Unirea cu Biserica Romei nu dădu, sub toate aceste raporturi, rezultatele pe cari cei ce-o înfăptuiră și cei ce o urmară timp de trei generațiuni le așteptase. Cu excepția progresului cultural, starea clerului și poporului unit eră, la sfârșitul secolului, aceeași ca și la începutul lui. Nici o noire, de ordin general firește, nu se înregistrează în această privință în suta de ani scursă de la separațiune. Greaua luptă, politică și națională, a lui Ioan Inocențiu Clain pentru drepturile clerului și poporului său, nu duse nici ea, cum se știe, la alt rezultat, de cât doar la exilul și sfârșitul dureros, tragic, al neînfrântului luptător, mucenic pe altarul bisericii și națiunii sale. — Iar mișcarea revoluționară a lui Horea și tovarășilor săi, mișcare la care, „inteligența“ română, atâta câtă și cum eră, nu participase, nu aduse, prin ea însăși, pe seama poporului, terorizat prin martiragiul șefilor săi, de cât prea puține și neînsemnate rezultate vădite în lumea realităților trăite.

Totuși pe urma acestor evenimente, poporul român din Transilvania și părțile ungurene capătă conștiința rolului însemnat pe care îl aveă în susținerea vitrigei sale patrii și a forței pe care ar putea-o reprezenta prin restaurarea anticelor sale drepturi politice și naționale, răpite și abolite, în cursul veacurilor trecute, prin violență și înșelare, de națiunile dominante și privilegiate, — Lui, celui mai vechiu și mai numeros, dar și celui mai nedreptățit și asuprit neam al teritoriului ancestral. Conștiința acestei însemnătăți și puteri fu considerabil crescută: în primul loc, prin cunoașterea, din ce în ce mai sigură și mai întinsă, a origini și trecutului său, pe care o aduceă și răspândeă contactul, direct și indirect, al cărturarilor, tot mai numeroși, cu școlile și lumea Apusului și,

în al doilea loc, reformele liberale pe care nobilul și bunul Impărat Iosif le acordă popoarelor sale — reforme sub a căror regim, de scurtă dar impresionantă durată, Românii putură înțelege, realmente, marea schimbare ce s'ar produce în situațiunea lor și a țării, când, prin retrocedarea vechilor lor drepturi, vor fi puși pe picior de egalitate, ca națiune politică, cu celelalte popoare ale patriei.

Această stare de superioară conștiință moral-națională, a poporului român cis-carpatic, care se oglindește, în modul cel mai expresiv, în memorabilele acte istorice din 1791/2, provoacă o adevărată alarmă printre neamurile dominante și privilegiate, împotriva cărora se îndreptă acțiunea politică română dela sfârșitul sec. al XVIII-lea. Numărul cel convârșitor al Românilor și, negreșit, calitățile ce ei afirmară, în ultimul timp, pe tărâmurile unde propășirea nu le putea fi cu totul jărmurită, trebuiau să fie serioase motive de îngrijorare pentru aceste neamuri, în cazul când postulatele politice naționale române, de egală îndreptățire la viața publică a țării, iar fi fost satisfăcute sau impuse. De aci tenacea și îndelungata lor rezistență, întru apărarea poziției amenințate. Și fiindcă în spiritul vremilor ce se anunțau, de abolire a privilegiilor și de instituire a drepturilor naturale, postulatele române nu puteau fi atacate cu succes în baza lor legală, ele trebuiau distruse în baza lor istorică, pe cale politică, dar și științifică. Originea romană a „Valachilor“ și continuitatea vieții lor în Dacia trebuiau nu numai contestate, ci și dovedite, dacă se putea, cu solide, irefutabile mărturii și argumente istorice, — Românii având a fi înfățișați ca un popor de origine nelămurită și dubioasă, alcătuit în alte părți de cât ale patriei actuale și venit aci abia în sec. XII și XIII, spre a cuprinde și uzurpă, prin mărinimoasa tolerență a celorlalte neamuri, loc în dauna lor, — cu alte cuvinte fără îndreptățire istorică a reclama și mai ales a obține situația politică egală acestora.

. . .

Cel dintâiu care dădu expresie științifică acestei necesități politice fu un German originar din Elveția, trăit multă

vreme în Țara-Românească și în Transilvania, ca slujbaş (jurisconsult) al Principelui Ipsilanti și ca auditor (căpitan) al armatei chesaro-crăiști, care, trebuie s'o mărturisim, și-a dat multă și lăudabilă osteneală să cunoască starea poporului român și trecutul său, dar care, cum se constată din scrisul său și cum ne spune Petru Maior însuși, eră condus, din nefericire, în investigațiile sale, de idei preconceptuate și pe lângă aceasta, se găseă, față de Români — pentru exagerate ambiții personale nesatisfăcute și pentru sensibil amor propriu jignit — în comunitate de sentimente politice cu compatrioții noștri Sași, din al căror neam îi eră și soția.

Elvețianul acesta, Franz Ioseph Sulzer, sub influența părerii emise mai înainte de renumitul linguist dela Halle Iohann Thunmann (*Untersuchungen über die Geschichte des östlichen europäischen Völker*, Leipzig 1774) că Daco-romanii și macedo-romanii sunt urmașii Tracilor romanisați și amestecați apoi cu tot felul de alte neamuri și sub influența preocupărilor politice ale mediului cu care se indentificase, concepu și formulă, primul, în opera sa, foarte prețioasă de atfel (*Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien 1781-2), teoria după care Români s'ar fi format ca popor la sudul Dunării, în Peninsula balcanică, de unde ar fi emigrat la nordul fluviului, în actualele lor locuințe numai în sec. XII și XIII, — teorie în totală opoziție cu întreaga tradiție istorică de până atunci, scrisă și orală, indigenă și străină, care consideră pe Români ca descendenți ai coloniștilor lui Traian și trăitori, neîntrerupt, în Dacia (D. Onciul, *Românii în Dacia Traiană*, București 1902 și *Tradiția istorică în chestia originelor române*, București 1907).

Noua teorie, pe care autorul ei se nevoi a o înfățișă în lumina dovezilor istorice solide și în haina argumentării critice obiective, fu primită, cum e ușor de înțeles, cu deosebit interes mai ales în Transilvania, în lumea cărturarilor și conducătorilor politici ai celor două națiuni dominante de aci. La cea dintâiu ocazie, în 1791, când suplica română înaintată Impăratului Leopold II fu cunoscută, ea a fost pusă în serviciul luptelor politice militante de către eruditul istoric transilvan al vremii, Iosif Karl Eder, în notele critice cu care acesta însoți și

comentă retipărirea textului numitei suplice *supplex libellus Valachorum cum notis historico-criticis*, Cluj 1791). Și aceasta cu o pasiune ce nu se poate explica decât prin starea de enervare ce cuprinse națiunea ungurească și săsească față de cere-rile române și prin ura personală — contemporanii indică și motivele — a autorului pentru concetățenii săi români. Curând după aceasta, teoria sulzeriană, adoptată fiind, cu modificări în ce privește epoca transmigrării, de Iohann Christian Engel (*Commentatio de expeditionibus Tranjani ad Danubium et origine Valachorum*, Viena 1794 și *Geschichte der Moldau u. Walachei*, Halle 1804), pătrunde, prin reputația acestui valoros istoric și prin creditul de care se bucurau scrierile sale, și în lumea învățată, streină, apuseană.

* * *

Față de această serioasă ofensivă politică-literară, eră, pentru învățații români ai epocii, o datorie de imperioasă necesitate națională și de onoare științifică să ia hotărâtă atitudine, întru apărarea vechei tradiții și oricui a autohtoniei. Și între acești învățați se găseau, din nenorocire atunci, câțiva foarte bine pregătiți și înarmați ca să răstoarne, pe cale de polemică științifică, noua teorie, a transmigrațiunii: protagoniștii școlii istorice și filologice române transilvane Clain, Șincai și Maior. Fie care o făcù, se știe, în felul și cu mijloacele sale. Pe când însă scrierile celor dintâiu n'au putut fi publicate la timpul lor și, cele mai multe, nici după aceia, — scrierile consacrate chestiunii române, ca să-i zicem cu termenul generalizat astăzi, ale celui din urmă — *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* (Buda 1812), *Istoria bisericeii Românilor* (Buda 1812), *Broșurile polemice cu Kopitar* — văzură lumina tiparului la timp, spre a servi cauza națională și culturală a neamului.

Dar dacă întâmplarea, legată desigur de împrejurări, însă și de voința hotărâtă a unui om, a făcut din acesta, din Petru Maior, singurul exponent cunoscut al lumii învățate române din acea vreme în marea luptă politică-literară cu adversarii mai înainte numiți: Sulzer, Eder și Engel, — cea

ce a dat acestui exponent înalta autoritate morală și științifică pe care el a avut-o la contemporanii și cu osebire la urmașii săi, a fost valoarea scrierilor sale, mult superioare acelor pe cari le-au dat — azi o putem spune — ori le-ar fi putut da ceilalți tovarăși ai marelui nostru istoric. Și aceasta nu atât prin erudiția pe care o aveau, în aceeași măsură, ba poate chiar mai mare, Șincai și, mai ales Clain, cât prin profunda cunoaștere, pătrundere și înțelegere a problemelor istorice și filologice puse în discuție, ca rezultat al unor îndelungate studii și meditații asupra lor, prin simțul său critic superior, prin temperamentul său polemic așa de viu, prin pasiunea de a urmări și apăra adevărul, prin râvna neogoită de ași sluji neamul și, peste toate, prin acel dar minunat, care dă putința spiritelor alese să suplinească, în studiul trecutului, lipsa izvoarelor sau insuficiența lor printr'o remarcabilă intuiție istorică, — dar pe care Petru Maior l-a posedat ca toți marii istorici, în pronunțat grad.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nu stă în căderea mea, să dovedesc toate acestea, acum și aci, prin analiza și aprecierea scrierilor de care am vorbit ale lui Petru Maior. Lucrul îl vor face, cu specială competență, onorații mei colegi — d-l Lupaș pentru latura istorică și d-l Pușcariu pentru cea filologică a acestor scrieri. Ceia ce am eu a face, am spus-o la început, este să evidențiez rolul pe care scriitorul ce comemorăm astăzi l-a avut în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale, determinând împrejurările ce i l-au impus și relevând calitățile prin care el l-a ilustrat. Rolul acesta este de a fi fost, în momentul când importanta controversă istorică a originii Românilor și a continuității vieții lor în Dacia fu pusă, din motive politice, în discuție științifică, de a fi fost, zic, în acel moment, exponentul cel mai autorizat, mai competent, mai înfocat și mai militant al autohtoniei noastre și de a fi rămas, timp de un secol, cât adecă controversa a fost discutată, izvorul nesecat și bogat de la care s'a adăpat istoriografia noastră națională întru susținerea mai departe a secularului ei proces istoric.

Intr'adevăr, construcția științifică a operei lui Petru Maior, sub raport istoric ca și sub raport lingvistic, e atât de solidă, cât ea se menține, în elementele ei organice, întreagă, până astăzi. Cea ce timpul a irosit e numai accesoriul — exagerării explicabile pentru vremea aceea, teorii dovedite în urmă ca eronate, păreri prea personale și fără actualitate acum. Esențialul a rămas și a intrat în circulație istorică — mai întâiu prin scrierile polemice ale urmașilor săi imediați: Bojincă, Murgu, Aaron și ceilalți, apoi, după ce discuțiunea a fost reluată, cu aparatul criticei istorice și filologice moderne de Roesler și alții, prin scrierile istoricilor români contemporani, ale lui Xenopol în special. Fructul spiritual al minții superioare a lui Maior trăește astfel ca bun comun, fără a se mai ști, adesea, de la cine porcede, în întreaga noastră literatură istorică actuală. Și cetitorii de astăzi ai operii marii istoric rămân nu puțin surprinși, constatând cum tot ce e esențial, cum am zis, în această operă, ca informație, ca argument și ca interpretare, se regăsește în paginile mai tuturor scrierilor noastre, istorice și lingvistice, tratând originea și viața poporului român în Evul mediu. Aceasta chiar și în operele mai nouă, rezultate din cea mai largă și erudită revizuire a izvoarelor vechi și scrutare a celor descoperite de atunci în coace, scrieri făcute în mod cu totul independent de cele ale predecesorilor, deci și ale lui Maior.

Constatările aceste sunt de sigur cel mai frumos omagiu ce se poate aduce memoriei lui Petru Maior cu prilejul serbării centenarului morții sale. Căci ce alta poate fi spus mai mult spre lauda unui scriitor, de cât că fructele operei sale spirituale au răzbit prin vremuri, s'au răspândit în mijlocul alor săi și au devenit bunuri generale ale unei culturi naționale? Și despre cari alții dintre scriitorii noștri, în domeniul istoric și filologic, se mai poate spune aceasta cu mai bun și drept cuvânt ca despre Petru Maior? Iată de ce, privită în perspectiva ei istorică de după o sută de ani, personalitatea lui apare ca una din cele mai strălucite ale trecutului nostru cultural și ca cea mai măreață a epocii sale, dominând, cu opera spiritului său, așa cum e recunoscută și aprefuită de

urmași, întreagă această epocă, cea mai de seamă din toată istoria cugetării românești, cum se exprimă d-l Iorga.

. . .

Incheind această scurtă cuvântare comemorativă, țin să relev, în legătură cu cele mai înainte spuse, că marele proces al drepturilor noastre istorice, pe care dușmanii ni l-au deschis acum mai bine de o sută de ani, din motive politice, și a cărui desbatere a ținut, din aceleași motive, un veac întreg, e încheiat astăzi prin radicalele prefaceri politice din ultimii doi ani — cu reîntegrarea noastră deplină în stăpânirea teritoriului național contestat. Și aceasta — pe baza drepturilor de anseneitate istorică, de supremație etnică și de importanță politică, așa cum susțineau și pretindeau, începând cu Petru Maior, toți cei ce au pledat de partea noastră, acest proces în decursul timpului. Dreptatea cauzei noastre a învins. Ea nu va mai fi discutată. Adevărul istoric, ne mai fiind impietat de interese politice, va triumfa chiar și asupra acelor ce, deși-l vedeau, nu voiau să-l recunoască. Iar teoria imigrării Românilor în străvechea lor patrie în sec. XII și XIII va rămâne un titlu de curiositate pentru una din cele mai mari erezii istorice ce s'au emis și susținut, cu atâta pasiune și stăruință deșartă, vreodată.

Faptul acesta mare, al închiderii secularului proces istoric de care vorbesc, pe urma recentelor evenimente politice, s'a îndeplinit prin forța nebiruită și totdeauna triumfătoare — ori cât de târziu — a dreptății și printr'un concurs norocos de împrejurări, dar, negreșit, și prin manifestarea conștiinței și solidarității noastre naționale. Iar dacă această manifestare a fost atât de deplină în toate actele vieții noastre politice din ultimul timp, ea este a se datori în primul loc culturii și educației naționale, al căroră unul din principalii agenți au fost mai ales ideile de care ne ocuparăm ale lui Petru Maior. Un cuvânt mai mult deci, spre a îndrepta simțămintele noastre de pioasă recunoștință și de înaltă admirațiune pentru me-

moră marelui scriitor, al cărui nobil suflet părăsiă, acum o sută de ani, într'o modestă chilie din Buda, departe de toji ai săi, trupul lui, nu atât îmbătrânit de ani, cât istovit de muncă și săcătuit de boală, spre a trece din lumea temporară, a materiei, în cea veșnică, a spiritului.

Alex. Lepădatu

BCU Cluj / Central University Library Cluj

